

»Ravn« – en Erslev-biografi

Af Bent Egaa Kristensen

1.

Leo Tandrup har med sit omfangsrige værk »Ravn« villet gøre op med en myte om Kr. Erslev som følelseskold metodiker og historieforsker, som den nøgterne og objektive rydningsmand i dansk historieforskning; en myte skabt af Erslevs efterfølgere og elever, dels fordi de havde svært ved at leve i skyggen af ham, og derfor gjorde ham mindre end han var, dels fordi de enten ikke forstod eller ikke kunne acceptere hans synspunkter vedrørende historieskrivningen og derfor fortrængte denne del af hans virksomhed fra billedet af ham. »Mennesket og historieskriveren forsvandt bag myten om den ensidige forstandskolde forsker. Derfor var det nok værd at beskæftige sig med Kristians metodik og med hans videnskabssyn, men ikke med hans historieskrivning og historiesyn.«¹ Tandrup har set det som sin opgave at finde frem til mennesket bag denne myte.

Det, der iflg. forfatteren selv ledte ham ind på en nyvurdering af Erslevs udvikling som menneske og historiker, var først og fremmest en indgående analyse af Erslevs brevveksling i Rigsarkivet og Det kgl. Bibliotek. En analyse, der efterfulgtes af en grundig gennemgang af hans historieskrivning. Ved at anvende dette materiale står værket iflg. forfatteren i modsætning til de hidtidige karakteristikker af Erslev, idet disse væsentligst er baseret på personlige intuitive indtryk og på elevs og bekendtes udsagn.

Brevene og ikke mindst hans historiskrivning fortæller, iflg. Tandrup, langt mere om personen Erslev end man skulle tro. »Det gjaldt nemlig for Kristian som det gælder alle betydelige historieskrivere: de kan ikke lade

være med at udmønte det egentlig personlige ved deres liv i deres kunstneriske fremstilling, og det er netop denne tilbøjelighed, der først og fremmest gør dem til kunstnere.«²

Tandrup har fundet det frugtbart i vidt omfang at anvende det idégrundlag og de begrebskategorier, som Erslev selv anvendte. Det gælder ikke mindst den polemiske skelnen mellem historieforskningen og historieskrivningen, som Erslev foretog i skriftet »Historieskrivning« fra 1911; en skelnen som efter forfatterens mening stort set med urette er blevet kritiseret af Povl Bagge og H. P. Clausen.

Den skelnen fra Erslevs side mellem forstandslivet og følelselivet, der ligger bag hans skelnen mellem historieforskning og historieskrivning, ligger også bag Tandrup's bog. Mens forskeren overvejende må betjene sig af sin fornuft og tale til sine læseseres logiske sans og erkendelsestrang, får historieskriveren også brug for sit fantasiliv, taler ikke blot til sine læseseres forstand, men også, og især, til den følelsesmæssige side af sjælelivet. Hvor forskeren kunne nå vidt uden hensyn til sjælelivets dybde, dér er dette af afgørende betydning for historieskriverens succes.

Forfatteren finder at der vel altid har hersket en spænding inden i alle gode historikere mellem disse forskellige sider af den historiske virksomhed. Dette har ikke mindst været tilfældet i det sidste århundrede. En spænding mellem forskeren og historieskriveren, mellem rydningsmanden og bygmesteren, mellem hovedets og hjertets verden, mellem rationalitet og mystik, mellem trangen til ydre virke og indre fordybelse, mellem karriere-

---

Bent Egaa Kristensen. f. 1952, cand. phil. (historie).

1. Leo Tandrup: »Ravn I–II. En beretning om Kristian Erslevs udvikling, som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi indtil 1912«, Kbh. 1979.

2. I p. 13 f.

stræb og etisk fordring og mellem »dagsiden« og »natsiden«, som det med Pontoppidans ord udtrykkes.³ Denne spænding gennemspilles i bogen i varierende temaer, der griber ind i hinanden og derigennem belyser hinanden.

Tandrup søger ved denne metode at forme et troværdigt billede af mennesket og historikeren Erslev, men foruden at have dette sigte skal skildringen også give læseren et spejl til selvbeskuen. Hvis dette sidste skulle lykkes ville det krav som Erslev stillede til historieskrivningen og selv søgte at opfylde, kravet om at den skulle gøre nytte, være indfriet.

Bogen skal imidlertid ikke alene tjene som et spejl til selvbeskuen for læseren, forsøget på at trænge ind på livet af den gådefulde person, som Erslev var for sin samtid og for eftertiden og forsøget på at få gjort op med mytedannelsen om ham, har for forfatteren været et menneskes forsøg på at løse sin egen gåde. »Sagt i tilslutning til Walt Whitman og med en lille, men vigtig parantetisk tilføjelse: 'alt det jeg fortæller om/ Kristian og dermed indirekte om / mig selv, skal du måle med alt det, du ved om dig selv, ellers var det tids-spilte at lytte til mig'«. ⁴

I dette grundlag ligger der en reaktion mod de dominerende tendenser i nutidens historieforskning, der hovedsagelig beskæftiger sig med økonomisk og social historie, forskellige institutioners og klassers udvikling, mens den individuelle menneskeskabne træder i baggrunden. I modsætning hertil lægger forfatteren stor vægt på at skildre det enkelte menneske og dets psyke, hvilket også kommer til udtryk i det omfattende portrætgalleri, som bogen er udstyret med, og hvor der i billedteksterne gøres meget ud af en psykologisk tolkning på grundlag af de ansigter der fremtræder på billederne.

Dette kræver imidlertid, at forfatter og læser benytter sig af »intuition« og »indfølelse«. Begreber, der, som Tandrup ser det, nu som i 1870'erne og 1880'erne er forvist fra histori-

ens centrum. Der er efter hans mening ringe klangbund for R. G. Collingwoods definition af hvad historie er: »history is 'for' human self-knowledge«. I overensstemmelse med denne opfattelse er det således forfatterens eget jeg, der er grundlaget for forsøget på at trænge ind i et andet menneske: »det tar sit udgangspunkt i livet selv, i den indre udvikling, som forfatteren har gennemlevet, erfaret og struktureret det i sin bevidsthed«. ⁵

2.

Kr. Erslevs liv og virksomhed tegner sig for Tandrup i fire faser. ⁶ *Vækst- og ungdomsperioden* til og med den store udlandsrejse i 1878/79. *Grundforskerfasen* fra 1879 og til sidst i 1890'erne. *Historieskriverfasen* fra dette tidspunkt umiddelbart før århundredskiftet og til 1912, hvor Erslev indstiller sin historiske virksomhed og helliger sig praktisk arbejde; som Rigsarkivar og som formand for Carlsbergfondets bestyrelse. *Perioden efter 1912*, der domineres af denne praktiske virksomhed, ligger det uden for værkets rammer at behandle.

Der lægges i fremstillingen stor vægt på opvækst- og ungdomsårene, idet forfatteren med henvisning til den efter-freudianske psykologi opfatter alderen fra 15 til 30 år som afgørende for personlighedens udvikling hos ethvert menneske.

I de første ni kapitler søger Tandrup, at give en skildring af den tid hvori Erslev voksede op; et tidsbillede der virker stærkt inspireret af Jens Engbergs skildring af Fr. VI's tid. ⁷ Paradoksalt er det, at Tandrup's billede på mange måder har den samme karakter som de bidrag fra marxistisk inspireret hold, som forfatteren bogen igennem polemiserer stærkt imod. Sigtet med disse kapitler er angiveligt, at påvise den udvikling som det enkelte menneskes personlighed undergår i anden halvdel af det 19. århundrede.

En fremtrædende rolle i forfatterens forsøg

3. I p. 16.

4. I p. 17.

5. I p. 18.

6. Erslev (1852–1930).

7. Jens Engberg: »Dansk Guldalder eller oprøret i tugt-, rasp- og forbedringshuset«, Kbh. 1973.

på at tegne et billede af Erslevs ungdom og skoletid spiller brevvekslingen med Erslevs skolekammerat og livslange ven, Marcus Rubin, samt dennes erindringer. Senere, ikke mindst i forbindelse med den store udlandsrejse til Berlin, Italien og Grækenland, spiller også brevvekslingen med den lidt ældre fagfælle, J. A. Fridericia, en væsentlig rolle. Af Erslevs breve fra Berlin udleder Tandrup, at det syn på forholdet mellem historieskrivning og historieforskning, som senere findes i udviklet form i »Historieskrivning«, allerede i hovedtræk er til stede på dette tidspunkt.⁸

Karakteristisk for fremstillingen i det hele taget er det, at de forskellige sider af Erslevs udvikling ses som et resultat af forholdet til forskellige personer, der har påvirket Erslev i denne eller hin retning. De stærke indtryk Erslev tog af Det moderne Gennembrud opfattes/fremstilles således som et resultat af den betydning Georg Brandes personlighed havde for Erslev. Det kom til at stå for ham som et mål, at indføre den realisme og kritik af nationalliberalismen, i historien, som Brandes havde indført i litteraturen. I samme periode havde også kunsthistorikeren Julius Lange stor betydning for Erslev ved ud fra sit romantiske og traditions hengivne standpunkt at betone nødvendigheden af at involvere livsværdien i den kunstneriske og videnskabelige fremstilling. Lange betonedes således den nære sammenhæng mellem det man gjorde til genstand for sin fremstilling og ens egne livsværdier; et forhold der senere skulle slå igennem i Erslevs fremhævelse af historieskrivningen som kunst.

Størst og varigst betydning for Erslev havde imidlertid Caspar Paludan-Müller, der var professor ved universitet fra 1872 og til sin død i 1882. Selv om den unge generation, som fremhævet af Knud Fabricius, var præget af et andet livssyn end Paludan-Müller, p.g.a. indflydelsen fra positivismen, er forskellene dog langt mindre end lighederne.^{8a} Erslev må derfor karakteriseres som udpræget elev af

Paludan-Müller. Erslev viderefører således dennes opgør med det nationalliberale historiesyn, tillige den vægt Paludan-Müller lagde på kildekritikken i sin forskning, og som Erslev siden skulle forøge, endvidere i vid udstrækning hans kildekritiske principper, videnskabssyn og historiesyn.

I forlængelse heraf finder Tandrup at Erslevs eget syn på forholdet er ensidigt, idet Erslev på det nærmeste fornægter arven fra Paludan-Müller i sit forsøg på selv at stå som den store mester på dansk grund.

Mødet med undervisningsformen ved Berlin-universitetet havde gjort et stort indtryk på Erslev, og det skulle præge hans virksomhed i rydningsfasen, at han søgte at indføre denne systematiske undervisning i kildekritik i Danmark. I perioden efter udlandsrejsen satte Erslev således alle hensyn til side for at opnå den professorstilling ved universitetet, der var en nødvendighed for at kunne fuldføre opgaven. Et grundmotiv hertil har været, at Erslev ønskede at få sin egen indsats sat i relief; han ønskede at stå som den store rydningsmand i dansk historieforskning.⁹ Dette lykkedes i vid udstrækning, men det havde også alvorlige omkostninger for Erslev, idet han ensidigt måtte satse på forstandslivet og undertrykke sit følelsesliv.

Hovedtemaet i fremstillingen af rydningsårene er dette karrierestræb og de følger det havde for udviklingen af personligheden. Hvorledes den ensidige satsning på forskerlivet kom til at blokere for »den indre udvikling«. Behandlingen af rydningsfasen har relativt ringe vægt i fremstillingen, idet den kritiske virksomhed, der optager Erslev i perioden, spiller en underordnet rolle. Derimod analyserer forfatteren det eneste stykke historieskrivning fra perioden, afhandlingen om Machiavelli i Tilskueren 1884, ud fra den i værket gennemgående tese, at Erslev har skabt denne karaktertegning i sit eget billede, at Erslevs Machiavelli-billede altså er et selvportræt. Derigennem mener forfatteren, at

8. Jvf. bl.a. I p. 212 f og senere I p. 256.

8a. Knud Fabricius: »Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne«. Historisk Tidsskrift 10 r. V, 1940.

9. II p. 93 ff.

kunne slutte, at afhandlingen har det *personlige engagement*, som ellers er fraværende i rydningsårene, undertrykt af forskeren Erslevs positivistiske stræben efter objektivitet.

Den ensidige satsning på den kritiske forskning medførte, at hans samtid fik det indtryk af Erslev, at han var en følelseskold, ensidig forstandspræget og fremragende kritisk rydningsmand uden anlæg for egentlig historieskrivning. Dette indtryk fæstnede sig og blev til en myte, der har holdt sig helt til i dag.

Erslev skulle af flere årsager forsøge at tage kampen op mod denne myte. Hos ham selv var drivkræfterne dels en trang til at få gang i den indre udvikling, dels et hemmeligt ønske om også at nå toppen som historieskriver. Men også tendenser i selve tiden havde betydning, således en reaktion imod positivismen, der medførte, at romantikeren Steenstrups synspunkter blev mere »moderne« og i overensstemmelse med tidens ånd. Og netop professor-kollegaen Johannes Steenstrup har efter forfatterens mening stor indflydelse på Erslev i denne periode. Der lægges i den forbindelse særlig vægt på avisdebatten i 1891 mellem de to kolleger, hvor Steenstrup kritiserede Erslev for at lægge for ensidig vægt på den historiske forskning og kildekritikken i forhold til historikerens evne til at indleve sig i fortiden og derved forstå den. Forfatteren ser dette indlæg fra Steenstrups side, med titlen »fri Forskning og Skole«, som et forsøg på at få Erslev til at ændre kurs, idet den mangeårige satsning på grundforskningen »måtte virke udtørrende på Erslevs sjæleliv«. ¹⁰

Erslevs privatliv har haft betydning for hans forsøg på at tage fat på historieskrivningen, og forfatteren skildrer denne side af Erslevs liv så godt materialet nu tillader; forholdet til hustruen Augusta og til Anna Hude, til hvis fordel han senere lod sig skille.

3.

Hermed indledes en ny fase i Erslevs liv, hvor historieskrivningen er i højsædet, en rig periode for Erslev som menneske og som historieskriver. Fremstillingen af denne fase er det centrale i bogen, idet det fra forfatterens side er et hovedsigte med værket at rehabilitere Kr. Erslev som historieskriver. Vi følger Erslevs udvikling som historieskriver, der indledes med skildringen af valdemarstiden i »Valdemarernes Storhedstid«. Det første arbejde fra hans side, der fortjener at vurderes som kunstværk. Dette værk og Erslevs bidrag til Danmarks Riges Historie gjorde det klart, at Erslev havde udviklet sig til en betydelig historieskriver, vel nok landets bedste efter A. D. Jørgensen. ¹¹

I »Den romerske Kejsertids Kultur«, det første større arbejde indenfor den almindelige historie, står Erslev som folkeopdrager. Han forstår behændigt at agitere for sin egen livs- og samfundsopfattelse, men samtidig finder forfatteren, at ateisten Erslev ikke i tilstrækkelig grad er istand til at sætte sig ind i kristendommens væsen og dermed forstå de religiøse følelser, der så afgørende prægede den skildrede periode.

Forfatteren sporer hos Erslev en stigende interesse for personskildring; en interesse der kommer til udtryk i Erslevs værk om Erik af Pommern og i hans portræt af Martin Luther i »Det sekstende Aarhundrede«. Mens Erik af Pommern i for høj grad er blevet et portræt af Erslev selv, finder forfatteren at »Det sekstende Aarhundrede« er det ypperligste fra Erslevs hånd som historieskriver. Først med dette værk nåede Erslev at blive sine gamle reverser helt kvit: manglen på farve, den svigtende sans for halvtonerne, stemningerne, nuancerne. Når det skulle vare så længe, hang det nok sammen med de mange års forsømmelse af følelselivet i forskerfasen. ¹²

10. II p. 108 f.

11. II p. 193.

12. II p. 349.

Når Erslev alligevel herefter opgav sin historiske virksomhed var det begrundet i flere forhold. Skønt Erslev i sproglig, stilistisk og kunstnerisk henseende havde lagt et større arbejde i »Det sekstende Aarhundrede« end i noget tidligere arbejde, vandt han ikke anerkendelse derfor som historieskriver. Det skyldtes, at myten om ham som den ensidige rydningsmand havde vokset sig så stærk, at selv hans nærmeste, bl.a. vennen Marcus Rubin, så værket i lyset af denne myte, og dermed ikke kunne anerkende dets kunstneriske kvaliteter.¹³ Erslev kunne således ikke besejre den myte han selv havde været med til at skabe.

I sin af positivismen prægede higen efter objektivitet fandt Erslev også historieskrivningen for subjektiv. Når man ikke kunne anerkende hans fortjenester som historieskriver, var han derfor rede til at opgive denne virksomhed. Hertil bidrog også den krise i europæisk åndsliv, der udviklede sig omkring århundredskiftet og som med sin betoning af det irrationelle og uerkendbare, truede med at udslette det værdigrundlag som videnskaben byggede på.

Erslev søgte klarhed over disse forhold i studier over sit fags teori og karakter, hvilket fik ham til at moderere sit tidligere positivistiske prægede videnskabs- og historiesyn, til fordel for de nyidealistiske strømninger, der fremkom som svar på krisen. Det vigtigste resultat af disse studier er skriftet »Historieskrivning« fra 1911.

Dette skrift indtager en central plads i skildringen af Erslev, idet *Tandrup's tolkning af »Historieskrivning« er hele værkets omdrejningspunkt.* Det er ikke alene forfatterens hensigt, at rehabilitere Erslev som historieskriver, men at vise Erslev som nyidealistisk teoretiker på linje med Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert og Friedrich Nietzsche. Karakteristisk herfor er det, at mens forfatteren i den øvrige del af værket har belyst Erslevs teoretiske synspunkter ud fra forholdet til forskellige personer, skiftes der her til en fyldig gennemgang af

det teorikompleks, som nyidealisterne repræsenterer. Dette forhold har sin begrundelse i, at det nyidealistiske teorikompleks i høj grad er identisk med Tandrup's eget grundlag.

»Historieskrivning« byggede iflg. forfatteren på principper og tankegange, som Erslev selv havde praktiseret i sin humanistiske historieskrivning.¹⁴ Med Nietzsche fastholdt Erslev således tanken om historiens nytte. Han ønskede en traditionel historieskrivning, der betonedede handlingerne og de store personligheds betydning, hvad forskningen ikke mere kunne gøre. Den var nødt til at lægge vægt på tilstandsbeskrivelser, ligesom det også var en hovedopgave for forskningen, at påvise den store sammenhængende udvikling.

Erslevs videnskabsbegreb er efter forfatterens mening ikke dannet ud fra det 19. århundredes naturvidenskabsbegreb, som hævdede af Bagge. I overensstemmelse med Rickert og Dilthey skelner Erslev mellem naturvidenskaber og åndsvidenskaber, hvis resultater kun er individuelt gyldige. Historien er som de øvrige åndsvidenskaber afhængig af forskerens indføling og forståelse af objektet. Derved bliver den genskabende handling som historikeren især foretager når han søger at udtrykke sin forståelse af fortiden i mindst lige så høj grad kunst som videnskab. Dette kommer med Treitschkes ord til udtryk i historieskrivningen ved, »at 'et historieværks gribende magt . . . altid (ligger) i fortællerens stærke personlighed'«. ¹⁵

Den relativisme der ligger i betoningen af forskerens personlighed, søgte Erslev lige som de øvrige nyidealister at overvinde ved at finde et grundlag for udvælgelsen af de værdier, der skulle lægges til grund for forskningen. Mens Rickerts løsning bestod i at hævde eksistensen af invariante strukturer i den menneskelige erkendelse, søgte Erslev sit holdpunkt i det spencer'ske udviklingsbegreb. Idet de store historieskriverere og det nye de bringer viser sig at stå i det nøjeste forhold til den tid de lever i og de ideer, der behersker den.

13. II p. 195 f.

14. II p. 352.

15. II p. 209.

Vigtigst for Tandrup's tolkning af »Historieskrivning« er det imidlertid, at han i overensstemmelse med sin opfattelse af Erslev som nyidealist må hævde, at Erslev ikke ser noget skarpt skel mellem historieskrivning og historieforskning. I stærk polemik med Povl Bagge hævder forfatteren således, at denne skelnen kun er polemisk fra Erslevs side.

Det er efter Tandrup's mening Erslevs angst for den tiltagende relativisme, der får ham til at indføre dette polemiske skel. Denne realitivismen udviklede sig i forbindelse med den almindelige krise i europæisk åndsliv op mod første verdenskrig til en dyb pessimisme, der medførte at Erslev opgav sit historiske professorat. Hermed tager den sidste fase i Erslevs liv sin begyndelse og hermed slutter Tandrup sin skildring.

4.

Der er efter anmelderens mening to fundamentale svagheder i det billede Tandrup tegner af Erslev og hans udvikling som historiker. Det drejer sig for det første om vurderingen af Erslevs indsats i grundforskerfasen, hvad der almindeligvis opfattes som synonymt med en vurdering af hele Det kritiske Gennembrud i dansk historieforskning. Det er for det andet Tandrup's udlægning af Erslevs teoretiske skrift »Historieskrivning«, der spiller en central rolle i værket.

Forfatteren mener, at den erslevske kildekritik, dels ikke adskiller sig væsentligt fra Paludan-Müllers kritik, dels bygger på de undervisningsformer Erslev stiftede bekendtskab med i Berlin. Det er altså i det væsentlige lånte fjer Erslev smykker sig med; det ry som rydningsmand, der grundlægges i denne periode er således en myte, som må afvises. Hele skildringen i værket er bygget op omkring denne opfattelse. Forfatterens fremstilling af Erslevs udvikling, hans psykologiske portræt og karaktertegnning bygger på og forudsætter

denne vurdering af Erslevs indsats i grundforskerfasen.

Ud fra det eksisterende kildemateriale lader det sig ikke gøre, at udlede noget direkte om Erslevs bevæggrunde, hans intentioner og mål med den kritiske forskning og virksomhed; selv om brevene siger meget om Erslevs tanker, er der intet i materialet, der vidner direkte om dette forhold. Tandrup er derfor, som det så ofte er tilfældet, henvist til at slutte om Erslevs intentioner ud fra hans handlinger.

Erslevs egen fremstilling af forholdet spiller her en vigtig rolle, idet den stemmer dårligt overens med Tandrup's opfattelse. Erslev betoner således stærkt forskellen mellem sit eget og det foregående slægtled, og han fornægter, efter Tandrup's mening, arven fra Paludan-Müller, idet denne fremstilles som kritisk i kraft af sit geni; d.v.s. i kraft af sine *evner*, ikke fordi han anvender bestemte kildekritiske *principper*, som Erslev gør det i sin forskning.¹⁶ Da Erslev efter Tandrup's mening må karakteriseres som udpræget elev af Paludan-Müller, tjener denne karakteristik til at sætte Erslevs egen indsats i dansk historie i relief.

Hermed er der for forfatteren givet en nøgle til at forstå Erslevs psyke og karakter: Den ærgerrighed og berømmelsessyge, som Erslev arvede, og som også prægede hans store forbillede Georg Brandes. Ethvert forsøg fra Erslevs side på at slå til lyd for sine kildekritiske principper må på denne baggrund fremtræde, ikke så meget som udtryk for et videnskabeligt engagement, men som udslag af ærgerrighed og selvhævdelse.

Erslevs kritiske virksomhed i perioden op til århundredskiftet ses således ikke som et arbejde, der kan skyde alt andet til side,¹⁷ fordi det er den dominerende problemstilling for Erslev, men som en selvfornægtelse og tilsidesættelse af væsentlige dele af den personlige udvikling for at komme til at stå som en dansk Ranke. Erslev gør sig bevidst kold og utilnærmelig og sætter sin stræben efter professoratet over venskabet med J. A. Friderici

16. Jvf. I p. 144 f.

17. Som det er tilfældet med værket om Erik af Pommern, fortsættelsen af »Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse« – altså Erslevs historieskrivning.

cia. Hans hensigt er at opbygge myten om rydningsmanden for mytens (d.v.s. ærgerrighedens) egen skyld! Dette gør sig også gældende i forhold til kollegaen Johs. Steenstrup; »Selv om Steenstrup da i mange henseender overgik Erslev, kom denne alligevel til at stå som den mester, der dannede skole, som den mester, der i kraft af sine store pædagogiske evner og sans for at føre sig selv og sine ideer frem, fordunklede Steenstrup«. ¹⁸

Billedet af Erslev i grundforskerperioden er således dystert. En kold stræber, der sætter alle hensyn til side til fordel for karrierestræbet: Den personlige indre udvikling, venskab med J. A. Fridericia og venerationen for traditionen, især repræsenteret ved Erslevs lærer C. Paludan-Müller.

Hvorpå bygger forfatteren imidlertid den opfattelse, der ligger til grund for dette Erslev-billede? – Det forhold, hvorpå forfatteren bygger sin fremstilling af Erslevs »indre liv«, hans karrierestræb og berømmelsessyge, og hvorom forfatteren udtaler sig med så megen styrke, gøres på intet tidspunkt til genstand for en nærmere undersøgelse.

Tandrup's behandling af Erslevs kritiske virksomhed er udelukkende refererende, ikke analyserende. I kortfattet form refereres nogle af de resultater Erslev når frem til i sine kritiske arbejder, ligesom forfatteren omtaler den modtagelse, der bliver nogle af Erslevs værker til del. M.h.t. indholdet i den erslevske kritik og forholdet mellem Erslevs og Paludan-Müllers forskningsprincipper m.v. nøjes Tandrup med at henvise til »Dansk historievidenskabs krise« og tilføje; »Det skal her ikke nærmere demonstreres, men vil *stort set* fremgå af den flg. skildring«. ¹⁹

Interessen samler sig, dels om at skildre Erslevs forhold til enkelte personer, dels om de i perioden fåtallige historiske fremstillinger fra Erslevs side. Dette må ses på den baggrund, at Tandrup's hovedinteresse er Erslevs

historieskrivning, idet forfatteren finder de kritiske afhandlinger »af begrænset eller ringe eksistentiel værdi«. ²⁰ Fremstillingen af grundforskerperioden har således ikke en selvstændig funktion i værket. Dette afsnit tjener som optakt til bruddet med grundforskningen og indledningen af historieskrivningsfasen. Allerede tidligt i denne værkets 3. bog gøres det klart, at meningen er at følge de veje, der fører frem til bruddet. ²¹

5.

I dansk historiografi er det en udbredt opfattelse, at Erslevs indsats består i indførelsen af den systematiske kildekritik, hvilket især i 30'erne tenderer til, at man gør det til et spørgsmål om det var Erslev, der indførte kildekritikken i Danmark eller ej. Gennembruddet skulle således være et brud fra ikke-kritisk til kritisk virksomhed, og det er denne opfattelse, Tandrup vil gøre op med.

Denne opfattelse vendes i nogle af de nyere bidrag på hovedet, således at der ikke i henseende til kildekritikken foregår noget brud, idet både Erslev og Paludan-Müller udøver kritik af kildematerialet, men måske nok m.h.t. andre forhold. ²² Fælles for begge opfattelser er det imidlertid, at kildekritikken opfattes som en fast defineret størrelse, en tør og teorineutral teknik; denne opfattelse fastholder Tandrup.

Efter min mening kan denne enten-eller problemstilling imidlertid ikke opretholdes. En nærmere undersøgelse viser, at Erslev og Paludan-Müller repræsenterer hver sit kildekritiske system, begrundet i hver sit videnskabsteoretiske standpunkt. Kildekritikken kan således ikke adskilles fra den historiske forsknings øvrige funktioner.

Der er en dobbelt begrundelse for at Paludan-Müllers opfattelse af den historiske videnskab er relevant og uomgængelig ved en

18. II p. 101.

19. Hanne Eriksen m.fl.: »Dansk historievidenskabs krise«, Odense u.å. I. p. 153 note 28, min kursivering. »Den flg. skildring« er gennemgangen af de historikere, der indgår i det erslevske slægtled.

20. II p. 346.

21. II p. 30. 3. bog omfatter II p. 11–119.

22. Eriksen m.fl. p. 90 f.

indkredsning af Erslevs indsats i dansk historieforskning:

– Udformningen af Erslevs opfattelse finder i høj grad sted som en kritik af Paludan-Müllers synspunkter. Det gælder såvel Erslevs kildekritiske øvelser og de hertil knyttede lærerbøger, især »Grundsætninger for historisk Kildekritik«, som hans afhandlinger. En væsentlig del af disse afhandlinger i perioden indtil sidst i 1890'erne har det kritiske sigte mod Paludan-Müller anført direkte i titlen,²³ andre som »Erik Plovpenning's Strid med Abel« og den parallelle »Henrik af Æmeltorp«, er i deres principielle sigte vendt mod nogle af Paludan-Müllers positioner.

– Paludan-Müller er den eneste, der gennemførte en undervisning i historisk propædeutik i den periode på mere end 25 år, som gik forud for Erslevs første kildekritiske øvelser i foråret 1887. Han er samtidig den teoretisk mest betydende og bevidste forsker i denne periode.

Paludan-Müllers opfattelse af den historiske videnskabs forskellige funktioner er sammenfattet i hans efterladte propædeutiske forelæsningsnoter, fra den periode hvor han var professor ved Københavns Universitet.²⁴ I »Indledning til Historiens Studium«, som forelæsningsnoterne hedder, er de hovedpunkter Paludan-Müller behandler: Historiens begreb, den historiske forskningsfunktioner, den historiske fremstillings forskellige arter, samt de historiske hjælpevidenskaber.

Paludan-Müller kan på baggrund af forelæsningsnoterne karakteriseres som en typisk repræsentant for historismen. Historismen er karakteriseret ved en forbindelse af kildekritik og filosofisk helhedsbetragtning af historien; en filosofi der begrundet koncentrationen om staternes historie og som forsøger at sammenfatte denne historie til en enhed: Universalhistorien, som Paludan-Müller kalder det.

Historismens filosofi er i sit udgangspunkt

formuleret i opposition til oplysningstidens fremskridtstanke og dens grundlæggende statiske verdens- og menneskeopfattelse. Historismen bryder hermed ved at betragte hver tidsalder for sig, ikke som et led i menneskehedens udvikling mod stadig større fornuft, men som en »einmalig« helhed, en individualitet. Ud fra denne betragtning kan fortidens epoker, idéer og mennesker ikke erkendes ved hjælp af almengyldige begreber. Den eneste måde historikeren kan forstå de fortidige individualiteter er ved at indleve sig i fortiden, dens idéer, store personligheder og nationer.

Denne indlevelse kan kun bygge på de oprindelige fragmenter, som den fortidige individualitet har efterladt sig, idet senere beretninger derom er dele af en anden historisk epoke, en anden og fremmed individualitet. For at kunne foretage denne sondring var det nødvendigt at udvikle principper for *kritik* af kildematerialet og dermed udskille de autentiske kilder. Kildekritikken er således forbundet med bestræbelsen på at genopdage den helhed de oprindelige, samtidige fragmenter var en del af.

Det grundlæggende i denne intuitive erkendelse af fortiden er dermed ikke den enkelte detalje, men den helhed som er mere end summen af detaljerne. I følge denne organismetanke kan end ikke den mindste detalje fortolkes eller forstås uden en første forestilling om helheden. »Enkelthederne kunne nemlig aldrig forstås tilfulde som saadanne, fordi de i Virkeligheden aldrig ere fremkomne enkeltvis, som Enkeltheder, men i en Complex som *Dele af et Helt*. Er endog Kritiken skarp og heldig nok til at fjerne alt det urigtige fra de Enkeltheder den hævder som rigtige, bliver der dog noget utilfredsstillende ved dens Resultater, nemlig deres *Isolering*, hvad der netop vil gjøre sig saa meget stærkere gjældende, jo skarpere og mere indtrængende

23. Således »Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf«, »C. Paludan-Müllers Theori om Sagnkritikens Methode« begge fra 1891, og »Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebisperstriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling« fra 1896. Alle de nævnte afhandlinger findes trykt i Erslevs »Historiske Afhandlinger I-II« udgivet i 1937, hvortil der henvises i det følgende.

24. Caspar Paludan-Müller (1805–1882) var professor ved Universitetet fra 1872 til sin død. De propædeutiske forelæsningsnoter findes i Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 2470, 4°. En udgave heraf i Historisk Instituts skriftrække ved anmelderen, under tilsyn af Kai Hørby og Karsten Thorborg, er under forberedelse.

Kritikken er: thi saa kommer jo Enkeltheder-nes Ejendommeligheder klarest frem, og en af disse er det, at de hører hen i en Sammenhæng med andre Enkeltheder og have deres væsentlige Betydning som *Led i den Organisme, der bærer dem.*«²⁵

Paludan-Müllers »almindelige Kritik« tilstræber at udfinde den autentiske overlevering, d.v.s. gennem overleveringen at søge tilbage til de historiske beretninger i den form, der er mest samtidig med begivenheden; her ved »afskrælles« de lag på lag af tildigtninger og gætninger som senere forfattere ved deres bearbejdning har forøget beretningerne med.

Gælder der regler for den almindelige kritik, er dette derimod ikke tilfældet for den erkendelse, der finder sted på dette grundlag, idet forskerens evner og personlighed spiller en afgørende rolle i denne »højere historiske Kritik«. »Derved forstaar man Anvendelsen af en *Divinationsgave*, som ser og paapeger det rette, uden at der kan føres nogen tvingende Bevis for dets Rigtighed. Den højere Kritik staar altsaa paa en Maade *over alle Regler*; den har vel for saa vidt noget til fælles med Gætning, . . . Men den højere Kritiks Gætning er *vidt forskjellig* fra det *løse Gæteri*, der ikke producerer andet end usammenhængende, vilkaarlige Indfald . . . Kun den, der ved Studium og Øvelse har uddannet et naturligt Anlæg for historisk Kritik, kan have et saadant Overblik over alle de Forhold, der i den vedkommende Sag ere at tage i Betragtning – en saadan Samling af Analogier fra andre Tilfælde til sin Raadighed, at han tillidsfuldt kan udtale den Forklaring, der løser Gaaden.«²⁶

Paludan-Müller sammenligner den højere kritik med sprogvidenskabens konjektural-kritik: »Hos enhver opmærksom Læser trænge sig kritiske Indfald frem ved Læsningen af en Autor; men de faa ingen varig Betydning. Men naar en Mester, der med naturligt Skarpblik forener omfattende Studium, navnlig nøjagtigt Kjendskab til den vedkommende Forfatters Sprog og Tankegang, paapeger det rette ogsaa uden at kunne bevise

det af gamle Codices, saa slaar hans Gætning ofte ved sin Genialitet, der umiddelbart fravrister den tænkende Betragtningens Samtykke«.²⁷

En konfrontation af Erslevs metodisk-kritiske forfatterskab med de netop skitserede, synspunkter Paludan-Müller gør gældende i de propædeutiske forelæsninger – som hidtil kun har været ringe opmærksomhed til del i den historiografiske litteratur – har, foruden den faktiske betydning Paludan-Müller har for udviklingen af Erslevs opfattelse, betydning i metodisk henseende.

I kraft af den plads Paludan-Müller indtager i dansk historiografi bliver det således, på baggrund af en undersøgelse af forskellene mellem Erslevs og Paludan-Müllers standpunkter, klart hvori Erslevs indsats i dansk historiografi består. Dette har sin begrundelse i det forhold, at empirismen eller positivismen – det videnskabsteoretiske grundlag der er Erslevs – mere eller mindre præger det grundlag den historiske videnskab står på i 1980'erne. Det fremgår heraf, at det der hos Erslev egentlig er noget nyt i forhold til tidligere for os i høj grad har karakter af »common sense«, hvor det i virkeligheden er udtryk for et bestemt videnskabsteoretisk standpunkt, som det netop drejer sig om at indkredse.

På baggrund af ovenstående bliver det efter anmelderens mening klart, at den overordnede problemstilling for Erslevs virksomhed i første halvdel af forfatterskabet, d.v.s. »grundforskerfasen«, er *at udvikle almenlydige principper for en systematisk kildekritik*. Udfra en empiristisk erkendelsesposition, der har sin begrundelse i Det moderne Gennembrud, afviser Erslev således historismens henvisning til forskerens indlevelse og genialitet som grundlag for erkendelsen.

Erslev opfatter i modsætning hertil erkendelse som identisk med observation, idet idealet er den direkte iagttagelse, som er grundlaget for de moderne positivistske naturvidenskaber. Dette ideal er fundamentet for

25. C. Paludan-Müller »Indledning til Historiens Studium«, 1880 p. 103.

26. Ibid. p. 71–72.

27. Ibid. p. 73.

kildekritikken, som den findes udformet i »Grundsætninger for historisk Kildekritik« fra 1892. Der er her tale om en tillem্পning af idealet om direkte iagttagelse; en tillem্পning, der er nødvendiggjort af det forhold, at historievitenskaben beskæftiger sig med fortidige hændelser, der ikke kan iagttages direkte; det er kun muligt at iagttage *resterne* af den fortidige virkelighed direkte. Erslev skelner mellem to kildetyper: Levn og beretning; forskellen i mellem disse to typer er af kvalitativ art, da levnene er en rest af den fortidige virkelighed, som historikeren kan iagttage direkte. De historiske beretninger er et mindre sikkert vidne, fordi der her er skudt et led ind mellem historikeren og den fortidige virkelighed – beretningens forfatter. De fortidige begivenheder som beretningen omhandler kan historikeren ikke iagttage direkte, da det kun er forfatterens indtryk deraf, han har for sig. Dette forhold udtrykker Erslev ved at betegne levnene og beretningerne som historiens henholdsvis objektive og subjektive kilder.²⁸

Det er muligt at følge det arbejde, der leder op til denne kildekritik ved at analysere det konkrete indhold i de kritiske afhandlinger, fra den første hektograferede udgave af grundsætninger fra 1887, over opgøret med Paludan-Müllers historiske Kritik og Huitfeldt-studierne til den færdige udgave af Grundsætninger. I det følgende skal denne udvikling forsøges illustreret med et eksempel fra Erslevs kritik af Paludan-Müller i afhandlingen fra 1891 »Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf«.

6.

Paludan-Müllers behandling af blodbadet er, efter Erslevs mening, en undersøgelse, hvori forfatterens skarpe kritik og hans indtrængende psykologiske analyse i lige høj grad træder frem, og resultatet er lige så tydeligt som det synes sikkert.

Det er efter Erslevs mening uomtvisteligt, at Paludan-Müller har stor ære af undersøgelsen. For første gang har han ret indset, hvilken umådelig betydning det har for opfattelsen af Kristjerner II, om man kan klare, hvorvidt blodbadet er en frugt af roligt overlæg eller avlet af en øjeblikkelig opbrusning, udnyttet af onde rådgivere. *Han har tillige anvist den eneste vej til at løse dette spørgsmål*; for første gang har han underkastet de få kilder, der giver oplysning, en indgående prøvelse.

»Men«, tilføjer Erslev »netop hvad det sidste Punkt angaar, har det dog længst staaet mig klart, at Pal.-Müllers Betragtninger indeholder iøjensfaldende Svagheder og Ensigheder . . .«²⁹

Der foreligger kun tre kilder til oplysning om de forhandlinger, der gik forud for blodbadet: et *aktstykke* udstedt den samme dag (8. november), en *relation* af tre domherrer i Uppsala afgivet til Gustav Vasa som rigsforsandt, altså i årene 1521–23, og endelig krønikeforfatteren *Olaus Petri*, der skrev en snes år efter.

Paludan-Müller udvikler nu, i følge Erslev, at de to beretninger på væsentlige punkter er afvigende, og flere af afvigelserne er så store, at det er absolut umuligt at forbinde de to udsagn. Vi må derfor træffe et valg mellem de to beretninger, forkaste den ene og følge den anden, og der kan efter Paludan-Müllers mening ikke være tvivl om valget, siger Erslev. Aktstykket er »forlangt af Kongen og givet ved Kongen«; men når de gejstlige »skulde give Kongen et Vidnesbyrd i det Øjeblik, da han stod med Blodøksen i Haanden, kunde der ikke skrives andet, end hvad han ville have skrevet«. De tre domherrer havde altså »ikke Frihed til at sige Sandhed i Aktstykket; den havde de derimod, da de forfattede Relationen«.³⁰

Hermed har Paludan-Müller, konkluderer Erslev, skaffet sig den grundvold hvorpå han siden bygger. Uden at tage hensyn til aktstykket, følger han helt igennem relationen.

Paludan-Müller kalder aktstykket og rela-

28. Kr. Erslev »Grundsætninger for historisk Kildekritik«, Kbh. 1892 § 2.

29. »Det stockholmske Blodbads Forhistorie og C. Paludan-Müllers Opfattelse deraf« p. 242.

30. Ibid. p. 243 f.

tionen »to Beretninger«. Det gælder da som altid, siger Erslev, hvor vi kun kender en begivenhed gennem et vidnes fortælling, at søge udmålt på den ene side, hvilken kundskab vidnet har til den begivenhed hvorom han fortæller, på den anden side, om han har haft evne og vilje til at meddele os sin viden klart og uforsølet.

Erslev kan for det første ikke se, at man ad den af Paludan-Müller anviste vej, kan nå til objektiv sikkerhed. »Han søger at sætte sig ind i de Følelser og Tanker, der har ledet Domherreerne, da de udstedte Aktstykket og da de skrev deres Relation; det er jo imidlertid klart, at dette kun bliver Gætninger, der kan naa en større eller mindre Grad af Sandsynlighed, men aldrig bliver Vished«. ³¹

Erslev vil påvise, at vi i det foreliggende tilfælde kan gå en anden og langt sikrere vej for at komme efter de to kilders indbyrdes værd. Den vej Erslev her tænker på »har Pal.-Müller ikke set og man kan vel sige, at han kunde ikke faa Øje paa den, fordi han har blindet sig selv ved at opstille en Theori om Historiens Kilder og Klassifikation, som han ofte har udviklet i forskellige Anledninger og som aldrig er blevet imødegaaet, men hvis Skævhed er let at paavise«. ³²

Atter og atter taler Paludan-Müller om aktstykket og relationen som to beretninger; dette stemmer også ganske med hans teori, thi det er jo begge »Monumenter«, men, spørger Erslev, er det alligevel rigtigt? »Relationen er naturligvis en Beretning, en historisk Fortælling om en Begivenhed; gennem den hører vi Domherreerne fortælle om hvad de har oplevet i hine Dage. Aktstykket derimod er i første Linie noget helt andet, er netop et Aktstykke, *et endnu eksisterende Led af de førte Forhandlinger*, en Oldsag fra Blodbadet, som vi kan se med vore egne Øjne«. ³³

Hvad der fortælles i aktstykket, det kan være sandt; det er beretninger der står inde i aktstykket. Men hvad der er absolut sikkert,

fortsætter Erslev, det er dette simple faktum at dette brev er udstedt. Relationen er således en fortælling om de forhandlinger, der gik forud for det stockholmske blodbad, *aktstykket er derimod selv et stykke af forhandlingerne* og disse to kilder oplyser netop den væsensforskel, som Paludan-Müller, efter Erslevs mening, dækker over med sit »Monument«-begreb.

I modsætning til Paludan-Müller, siger Erslev, »statuerer den nyere Kildekritik med god Grund, at de historiske Kilder først og fremmest maa deles i, hvad Tyskerne kalder 'die Überreste' og som vi i Mangel af et bedre Ord vel maa kalde Levninger og saa Beretningerne; *Levningen er den endnu bevarede Rest fra Fortiden, Beretningen er derimod Fortællingen om Fortiden, Begivenhederne afspejlet i en menneskelig Hjerne*«. ³⁴

Hermed har Erslev tilvejebragt et nyt grundlag for kildeprøvelsen, da vi, ud fra denne betragtning, i aktstykket har en sikker prøvesten for relationens troværdighed. Een eneste ting ved vi lige så sikkert som nogen af de dalevende, nemlig at dette aktstykke er udstedt, og vi kan da kontrollere relationens troværdighed ved at efterse, om dette faktum fortælles fuldstændigt og korrekt.

På grundlag heraf konkluderer Erslev, at der ikke kan være tvivl om, at der i relationen er tale om en bevidst omgåelse af sandheden. »Vi kan den Dag i Dag tage Aktstykket i Haanden; det er os derfor umuligt at tro selv de højtideligste Forsikringer om, at et saadant Brev ikke blev udstedt«. ³⁵

Erslev kommer således til ganske det modsatte resultat af Paludan-Müller; »naar han ved *gætningsvis* at udmale Domherrernes Tankegang mente at kunne fastslaa, at de talte Sandhed i Relationen, saa har vi *ad den sikreste Vej, ved at prøve Beretning paa Levning* fundet at de heri lyver paa det afgørende Punkt«. ³⁶

Det kan, efter Erslevs mening, forekomme mærkeligt, at Paludan-Müller ikke har haft øje for noget af alt dette og at han er kommet

31. Ibid. p. 245.

32. Ibid. p. 245, min kursivering.

33. Ibid. p. 246, kursiveringen af »hører« og »se« er Erslevs egne, de øvrige er mine.

34. Ibid. 246, min kursivering.

35. Ibid. 247.

36. Ibid. 248, min kursivering.

til at se skævt på et forhold, der egentlig er temmelig let at gennemskue; »forstaaeligt bliver det kun, naar man fatter, at det er *en Grundmangel i den store Kritikers Methode*, der har hævnnet sig«. ³⁷

7.

Det der umiddelbart gør det vanskeligt at gennemskue Erslevs placering i den historio-grafiske udvikling, er at han kritiserer det 18. århundredes historikere (f.eks. P. F. Suhm) for ikke at udøve *overleveringskritik*, samtidig med at han kritiserer Paludan-Müller for ikke at udøve *levnkritik*.

Det kan se ud som om Erslevs kritik af beg-ge vedrører det samme, nemlig at de ikke ud-øver kildekritik; og Erslev opfatter vel i øvrigt kildekritik som identisk med levnkritik, men han mener klart, at der er forskel på Palu-dan-Müllers og det 18. århundredes histori-ske kritik. Det viser hele hans holdning til Paludan-Müllers virksomhed, den rolle opgø-ret med Paludan-Müllers historiske kritik spiller for udformningen af Erslevs kildekriti-ske principper.

Paludan-Müllers kildeinddeling er funkti-onel i den forstand at den er rettet mod at vise, hvad der kan lægges til grund for viden-skabelig bearbejdelse, og hvad der på forhånd må udskilles. Paludan-Müllers kildekritik er rettet mod og centreret om overleveringen; det forhold at man må skelne mellem selve begivenheden og beretningerne derom, og at der til grund for disse ligger en overlevering er fundamental for denne kritik.

Man kan sammenfatte forskellen mellem Erslevs og Paludan-Müllers kildekritik ved at sige, at Paludan-Müllers kritik er en *overleve-ringskritik*, medens den erslevske kritik, der udover at udsondre de primære dele af over-leveringen behandler alle rester af den forti-dige virkeligheden ud fra levnbetragtningen, er en *levnkritik*.

M.h.t. det kritiske gennembrud er det på denne baggrund vigtigt at slå fast, at der er *to led i udviklingen af kildekritikken*. Den paludan-

müllerske kildekritik er et system, der for-trinsvis er rettet mod at vurdere de historiske beretninger; *skellet mellem begivenheden og beret-ningen derom* er denne kritiks væsentligste in-novation.

Den erslevske kritik har intentionelt et langt bredere sigte, idet den søger at værd-sætte et langt større materiale. Den betydelig-ste tilvækst heri er de historiske levn, primært det arkivaliske materiale, der har en langt mere central betydning end i den palu-dan-müllerske kritik. Den erslevske kritiks væsentligste innovation er opdagelsen af *de historiske levns særlige karakter* (eller i forhold til den funktionelle kildedefinition, som findes i »Historisk Teknik«, forskellen mellem beret-nings- og levningsudnyttelse af materialet), der går uden om spørgsmålet om beretterens indvirkning på overleveringen og samtidig-hedsproblemet. Kilden er qua levning samti-dig, hvis den ikke var samtidig, ville den ikke være levning af denne eller hin begivenhed, men derimod af en anden.

Det vigtigste punkt i Erslevs opfattelse af gennembruddet er, som også Tandrup gør opmærksom på, modstillingen af hans egen og Paludan-Müllers kildekritik.

Når Erslev, efter anmelderens mening med rette, kan betegne Paludan-Müllers kritik som genial eller personlig i modsætning til hans egen systematiske kritik, bundet dette i deres forskellige erkendelsesteoretiske posi-tioner. Den afgørende forskel er, at der for re-sultaterne af Paludan-Müllers kritik ikke kan føres noget tvingende bevis, da de bygger på anvendelsen af en divinationsgave, der ser og påpeger det rette, netop uden at der kan føres noget bindende bevis derfor.

Der er som tidligere nævnt også et system i Paludan-Müllers kildekritik, men i og med at erkendelsen tilvejebringes på grundlag af di- vinationen, adskiller Paludan-Müllers kritik sig klart fra Erslevs. Erslevs kritik har netop en mere almengyldig karakter end Palu-dan-Müllers, idet der i overensstemmelse med Erslevs empiristiske erkendelsesposition *skal* føres bevis for hvert enkelt træk i rekon-struktionen af den fortidige virkelighed.

37. Ibid. 249, min kursivering.

De væsentligste forbehold, der må tages overfor Erslevs fremstilling skyldes den sammenhæng hvori han fremsætter sine synspunkter. Den modstilling af det tidligere slægtled med hans eget, som Erslev foretager i rektortalen, bevirker, at Erslev i højere grad end der er dækning for betoner ligheden mellem historikerne i hans eget slægtled.

Har den vurdering af Det kritiske Genembrud, der er plæderet for i det foregående, sin rigtighed som anmelderen finder – uden at der dog har været mulighed for andet end at skitsere den til grund liggende argumentation – har det alvorlige følger for Tandrup's Erslev-billede, idet de fundamentale præmisser herfor falder bort.

8.

Det er som tidligere nævnt et hovedanliggende for forfatteren, at fremstille Erslev som nyidealist, og i denne forbindelse spiller udlægningen af »Historieskrivning« en særlig rolle.

Dette teoretiske skrift gøres ikke til genstand for en egentlig analyse; udlægningen af skriftet flettes ind i den stort anlagte fremstilling af det nyidealistiske teorikompleks – værkets egentlige tyngdepunkt – som det fremtræder hos Dilthey, Rickert og Croce.

Erslev er, iflg. forfatteren, stærkt påvirket af den skepticisme og relativisme, der præger nyidealisterne i den krise i europæisk åndsliv, der sætter ind omkring århundredskiftet. Som alle nyidealister er Erslev optaget af problemet om hvilke værdier, der burde udvælges som grundlag for historieforskningen og historieskrivningen. Efter Tandrup's mening finder Erslev et værn mod relativismen, ikke som Rickert i menneskets transcendent erkendelsesstrukturer, men i udviklingsbegrebet.³⁸ Da alle store historikere er præget af den tid de lever i og de værdier der præger

den, bliver det udviklingen, der bliver bestemmende for udvælgelsen af værdier og normer, og ikke den enkelte historikers tilfældige sympatier.

Forfatteren mener tillige at Erslev afviser det empiristiske videnskabsbegreb, idet han med Dilthey skelner mellem natur- og åndsvidenskaber. Denne skelnen indebærer, at historikerne ikke behøver at søge historien tilnærmet til naturvidenskabernes metode. Medens naturvidenskabernes opgave er at etablere love, er det i modsætning hertil historiens opgave at forstå fortiden (tysk »verstehen«).³⁹

På denne baggrund benægter forfatteren at Erslev i sit skrift ser en modsætning mellem historieforskning og historieskrivning, idet Tandrup mener, at Erslevs overvejelser omfatter begge disse sider af den historiske virksomhed. Dette synspunkt foranlediger en stærk polemik fra forfatterens side mod Povl Bagge, der netop har kritiseret Erslev for i »historieskrivning« at sætte et skel mellem historieskrivning og -forskning. Tandrup mener i modsætning til Bagge, at der i det omfang Erslev foretager denne skelnen, er tale om et »polemisk skel«, uden at dette dog uddybes nærmere.⁴⁰

At Bagge, som Tandrup hævder, ikke har kendskab til den baggrund, hvorpå Erslevs synspunkter er udformet, har nok sin rigtighed – hvad Bagge iøvrigt ikke benægter – det forekommer imidlertid anmelderen, at denne baggrund heller ikke står Tandrup tilstrækkelig klart.

Forfatteren opfatter de tanker om historieskrivningen, der kommer til udtryk i »Historieskrivning«, som Erslevs originale bidrag til fagets teori, medens det i virkeligheden er en lang tradition for kunstnerisk fremstilling han her refererer til.⁴¹ Denne tradition, der opfatter den græske historiker Polybios som en af sine første repræsentanter, spiller en central rolle i det 19. århundrede i historismen. Den kunstneriske fremstilling er et integreret led i historikerens praksis hos

38. II p. 317.

39. II p. 302–03.

40. II p. 320–21.

41. II. p. 352.

Niebuhr, Ranke og Wachsmuth, såvel som den er det hos Paludan-Müller.

Den ved kritikken udvundne erkendelse skal, i overensstemmelse med organismetanken, fremstilles i sammenhæng i en levende og anskuelig skildring; idealet er at nå »Det historiske Kunstværk«. »I det virkelige Kunstværk fremstilles Stoffet i *organisk Forbindelse*, ikke blot i den indre Sammenhæng, som betinges af *Aarsag og Virkning*, endnu mindre saaledes som det fremlægges til Beskuelse sønderlemmet af *Kritikerens anatomiske Kniv*, eller som det ser ud naar det sammenpresses i *Krønikens* kronologiske Ramme. Kunstneren fremstiller Begivenhederne, som de ere *fremkomne i Virkeligheden*, og vogter sig vel for at forvirre Billedet ved Indblanding af fremmedartet, han fremstiller *Begivenhederne rensede fra det tilfældige og forstyrrende*, hvormed de altid ere beheftede i *Livet*, og ordnede efter de *herskende Retninger og ledende Personligheder*, saa at disses Betydning af sig selv træder frem for den tænkende Beskuer«. ⁴²

Forfatteren har utvivlsomt ret i sin påpegning af Nietzsche, Rickert og Dilthey som inspirationskilder for Erslev – som det også vil fremgå af noterne til »Historieskrivning« – men Tandrup's fejlvurdering af positivismens betydning for Erslevs udvikling, som der tidligere er argumenteret for, medfører at den indflydelse den nyidealistiske inspiration får på Erslev bliver overvurderet.

Erslev opgiver ikke det empiristiske standpunkt, der karakteriserer hans virksomhed i »grundforskerfasen«. De nye idealistiske strømninger indgår i et modsætningsfyldt kompleks, hvor empirismen forbliver det dominerende element. Dette forhold kommer i »Historisk Teknik« til udtryk som en spænding mellem et materielt og et funktionelt kildebegreb, som vist af Karsten Thorborg. ⁴³

Der er således en spænding mellem elementer af to forskellige videnskabsteorier i den ældre Erslevs opfattelse:

– et empiristisk eller positivistisk element,

der opfatter erkendelsen som identisk med observation. Historikeren tillægges en udelukkende formidlende rolle i forskningsprocessen og selve erkendelsen må tilsvarende være en afspejling af den fortidige virkelighed. – et hermeneutisk element, der ser historikeren ikke kun som fejlkilde, men også som kilde til forståelse. Denne historikerens konstruktive rolle i forskningsprocessen bygger på hans livserfaring og verdensforståelse; han kan indleve sig i fortidens personligheder ud fra sine egne sjælelige erfaringer.

Det grundlæggende og dominerende element er stadig positivismen med naturvidenskaben som ideal. Det er således et fundamentalt krav til videnskaben, at den er bundet til virkeligheden. I »Historieskrivning« belyser Erslev dette forhold med et eksempel, idet han forestiller sig at det gælder om at dække en forhandling i Rigsdagen, hvor hver eneste tale findes gengivet med stenografisk nøjagtighed. Her vil historieskriverens måde at fremstille forhandlingen være, at fremhæve og gengive de vigtigste taler, indlæggen i debatten fra de politiske ledere og skyde taler af mindre betydende politikere til side. Dette er imidlertid at fjerne sig fra virkeligheden, fremhæver Erslev, idet historieskriveren ikke gengiver forhandlingerne, som de virkelig var. Denne vej kan den historiske videnskab ikke følge, da kravet om at lade sig binde til virkeligheden implicerer, at videnskabens opgave er at afspejle denne virkelighed. ⁴⁴

I relation til dette empiristisk-positivistiske ideal er Erslevs henvisninger til Heinrich Rickerts værk »Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung« bemærkelsesværdige. Erslev henviser således til Rickert m.h.t. en definition af hvad videnskab er og sætter denne overfor fremgangsmåden i historieskrivningen; det pågældende sted er der imidlertid hos Rickert tale om en karakteristik af naturvidenskabens metode, som Rickert netop mener er forskellig fra metoden i de historiske videnskaber eller kulturvidenskab-

42. Paludan-Müller p. 119.

43. Karsten Thorborg »Arbejdspapirer til historisk metode I-II«, Historisk Institut (v. Københavns Universitet) 1975-76.

44. Erslev »Historieskrivning« – trykt i Historiske Afhandlinger – p. 249.

berne. Erslev anvender imidlertid, klart i modsætning til Rickerts opfattelse, denne karakteristik af naturvidenskaben som målestok for den historiske videnskab.⁴⁵ Det er i forlængelse af dette positivistisk-naturvidenskabelige ideal, at Erslev citerer Høffding: »Kunstneren søger overalt det individuelle, mens Forskeren søger det for de individuelle Fænomener fælles«. ⁴⁶

Erslevs anvendelse af et andet Rickert-citat er ikke mindre modsætningsfyldt. Han vil vise at den kunstneriske – med Paludan-Müllers ord pragmatiske – skildring af fortiden ikke kan kaldes videnskab: »Historieskrivningen stræber at male Fortiden levende og anskueligt; men at afbilde Virkeligheden er ikke Videnskab (Rickert)«. ⁴⁷ Det Rickert sigter til med »afbildning« er imidlertid ikke den levende og anskuelige skildring af fortiden, men derimod empirismens afspejlingsteori; netop det standpunkt Erslev står på og som er genstanden for Rickerts kritik. ⁴⁸

Det er således ikke rimeligt at fremstille Erslev som nyidealist på linje med Rickert og Dilthey, sådan som Tandrup gør det. Erslevs grundkonceptioner er på afgørende punkter i modstrid med nyidealisterne; selv om især Rickert har stor betydning for udviklingen af den ældre Erslevs synspunkter (hvilket bl.a. indebærer en nyudgave af de kildekritiske lærersætninger) forbliver empirismen uantastet som videnskabeligt ideal.

9.

På denne baggrund tegner der sig et noget andet billede af »Historieskrivning« end det Tandrup gengiver.

Erslev refererer indledningsvis til den tyske metodestrid, d.v.s. den strid om historiens vi-

denskabelige fremgangsmåde, som udspandt sig i Tyskland i 1890'erne foranlediget af Karl Lamprechts »Deutsche Geschichte«. Dette vanskelige problem vil Erslev imidlertid ikke tage op, han vil i stedet søge at kaste et sidelys på historievidenskaben ved at gå lidt nærmere ind på historieskrivningen. ⁴⁹

Historieskrivningen er kun sparsomt behandlet i de to centrale historiske metodeværker fra perioden, Ernst Bernheims »Lehrbuch der historischen Methode« og Ch.-V. Langlois' og Ch. Seignobos' »Introduction aux études historiques«. Dette skyldes at Bernheim og de to franskmænd er enige om, at historieskrivning og historisk videnskab falder fuldstændig sammen; historieskrivningen er ifølge denne opfattelse intet andet end historievidenskabens litterære fremstillingsform. ⁵⁰

Denne opfattelse kan måske forekomme ganske naturlig, men den medfører, efter Erslevs mening, forskrækkende konsekvenser for historieskrivningen. Den medfører nemlig, at alt hvad der hidtil er blevet betragtet som historieskrivningens mesterværker må afvises som uvidenskabeligt. Langlois og Seignobos sammenfatter dette til, at historie indtil omkring 1850 er vedblevet at være en litterær genre – »une genre littéraire«.

Erslev er enig med metodikerne i, at hvis der skal være sammenfald mellem historieskrivning og historisk videnskab, så må konsekvenserne blive som de fremstiller det. Hovedsigtet med »Historieskrivning« er derfor at undersøge om der er dette sammenfald mellem historisk videnskab og historieskrivningen. ⁵¹

På baggrund af en undersøgelse af hvordan historieskrivningen arbejder og virker må Erslev konkludere, at der med de påviste uligheder og forskelle mellem historieskriv-

45. Ibid. p. 239, jvf. Rickert »Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung«, Tübingen/Leipzig 1902, p. 388.

46. Ibid. p. 244.

47. Ibid. p. 259.

48. Rickert p. 245 ff.

49. Erslev »Historieskrivning« p. 223.

50. Ernst Bernheim »Lehrbuch der historischen Methode«, Leipzig 1889 og flere senere udgaver, Ch.-V. Langlois & Ch. Seignobos »Introduction aux études historiques« Paris 1898.

51. Erslev »Historieskrivning« p. 225.

ning og historisk videnskab ikke er tale om et fuldstændigt sammenfald, sådan som Bernheim og Langlois og Seignobos hævder. Der er derfor grund til at betone historieskrivningens selvstændighed.⁵²

»Historieskrivningen stræber at male Fortiden levende og anskueligt; men at afbilde Virkeligheden er ikke Videnskab (Rickert), og Historievidenskabens Maal er heller ikke at skildre, men at forstaa. Historieskrivningen vil især skildre det enkelte Individ og den enkelte Tildragelse, men det individuelle og 'einmalige', som Tyskerne kalder det med et saa slaaende Ord, gaar ikke saadan som Helhed ind i Videnskaben. Den historiske Videnskab maa som alle andre søge at forstaa alle de Fænomener, der falder inden for dens Omraade; Historieskrivningen kan saa lidt faa alt med, hvad vi veed om Fortiden, som den kan indskrænke sig til, hvad vi veed, og kan derfor heller ikke videnskabeligt bevise, hvad den udtaler. *Historieskrivningen maa for at naa sit Maal anvende kunstneriske Midler, som Videnskaben intet har at gøre med.* Historieskriveren vælger og vrager ud fra sit personlige Staaende, og *Historieskrivningen faar derved et subjektivt Præg, der fjerner den fra Videnskaben*«. ⁵³

Det teoretiske problem, Erslev tager op i »Historieskrivning«, er således den konflikt, der består mellem det grundlæggende empiristiske videnskabsbegreb og ønsket om at skabe en læselig fremstilling af fortidens historie. Det empiristiske videnskabsbegreb medfører, at alle sider af den fortidige virkelighed og alle enkeltheder deri er lige vigtige, idet den videnskabelige erkendelse består i en afspejling af fortiden; i en læselig fremstilling er det imidlertid umuligt at medtage alle disse forhold, og der må derfor foretages en udvælgelse.

Erslevs løsning på problemet består i et *principielt krav* til den historiske forskning om at fastholde det empiristiske videnskabsbegreb – uden at diskutere om, eller hvordan dette er praktisk muligt; og på den anden side

at fastslå, at det er *praktisk* umuligt for historieskrivningen at medtage alt og at der derfor må foretages en udvælgelse, der ikke kan begrundes videnskabeligt, men må bero på den enkelte historikers valg, skøn, opfattelse, forudsætninger etc. Historieskrivningen er derfor i modsætning til forskningen ikke af videnskabelig karakter.

Ud fra en nutidig betragtning kan det forekomme mærkeligt, at Erslev opstiller sådanne krav til den historiske fremstilling, at den bliver uforenelig med historieforskningen, men på den skitserede baggrund står det imidlertid klart at der ikke er tale om Erslevs egne originale krav til historieskrivningen, men om en tradition han refererer til. Erslevs intention med skriftet er nemlig, på den ene side at hævde historieforskningens videnskabelighed funderet i empirismen-positivismen; på den anden side vil Erslev fastholde historieskrivningen i den allerede kendte form, fordi den efter hans mening har en funktion som sådan, og denne funktion er netop som Tandrup fremhæver, at historieskrivningen gør nytte.⁵⁴

»Er det ugørligt at faa Historieskrivningen, saaledes som den faktisk er, ind under Videnskab, og umuligt at faa Historieskrivningen til at forandre sig, bliver der kun den Udvej tilbage ærligt og redeligt at erkende Forholdet, som det virkelig er, og indrømme, at der ved Siden af al Lighed og Slægtskab er en bestemt Modsætning mellem historisk Videnskab og Historieskrivning. Ene paa den Maade kan man bevare Historievidenskaben dens virkelige videnskabelige Karakter og modsat opretholde Historieskrivningen i den Skikkelse, hvori den, som Ed. Meyer med rette har sagt, gennem to Aartusinder har tilfredsstillet Menneskene«. ⁵⁵

I forhold til ovenstående forekommer det ikke rimeligt, at Tandrup afviser at der efter Erslevs mening skulle være en forskel mellem historisk videnskab og historieskrivning, ved at hævde at der kun er tale om et »polemisk skel« – uden at der gøres rede for hvem denne

52. Ibid. 258.

53. Ibid. 259, min kursivering.

54. II p. 215 f.

55. Erslev »Historieskrivning« p. 262.

polemik skulle være rettet imod. Når Tandrup benægter at Erslev ser dette skel, skyldes det at han ser Erslev som nyidealist og dermed ikke kan eller vil anerkende, at det empiristiske videnskabsbegreb er grundlæggende for Erslevs opfattelse. Det er klart at forfatteren ud fra denne opfattelse må betragte Povl Bagges argumentation mod Erslevs empirisme, som en kamp mod vejr møller, hvad der efter anmelderens mening altså ikke er tale om.⁵⁶

10.

Den nyidealistiske tolkning af »Historieskrivning« er, som tidligere nævnt, værkets omdrejningspunkt, idet denne tolkning har betydning for den måde hvorpå hele værket er anlagt. »Historieskrivning« anvendes således i vid udstrækning til at tolke Erslevs tidligere skrifter. Forfatteren tolker f.eks. den unge Erslevs indtryk fra Italiens-rejsen i 1880 ud fra citater fra det af den knap 60-årige professor og rektor ved universitetet forfattede skrift fra 1911.⁵⁷ Denne uheldige fremgangsmåde medfører at den ældre Erslevs synspunkter projiceres tilbage på hele forfatterskabet.

Det er forfatterens intention hele forfatterskabet igennem, at gennemspille spændingen mellem historieforskning og historieskrivning, mellem forstandslivet og følelselivet, mellem rationalitet og mystik i Erslevs opfattelse og personlighed. Dette illustreres med det litterære billede om ravnen, fra Meir Aron Goldschmidts bog af samme navn, hvorfra forfatteren har hentet værkets titel.⁵⁸

Denne spænding mellem forskeren og historieskriveren, mellem »dag- og natsiden« som spilles igennem i værket, bliver gjort til et invariant træk ved Erslevs personlighed, idet spændingen hævdes at være latent ikke alene i Erslev, men i alle mennesker – eller ihvertfald i »alle gode historikere«.⁵⁹ I stedet for at se

den spænding der hersker i 1911-komplekset som et resultat af Erslevs (og hele historiografens) udvikling, får Tandrup Erslev-bil-lede herved et statisk præg, der yderligere forstærkes af tilbageprojiceringen af den ældre Erslevs synspunkter på hele forfatterskabet.

Det er i god overensstemmelse med denne statiske opfattelse af Erslevs personlighed, at Tandrup læser alle ytringer fra hans side på samme måde, hvad enten det er den unge kandidat, der udvikler sine fremtidsplaner og visioner overfor en studiekammerat i et brev, eller den knap 60-årige professor, der som rektor fremsætter sin opfattelse af historieskrivningens opgaver i universitetets officielle festskrift. Forfatteren tager kun i ringe udstrækning hensyn til den relevante tilbivelsessituation.

I forhold til brevene til J. A. Fridericia fra udlandsrejsen i 1880, som Tandrup lægger stor vægt på, var der nok grund til at anlægge det kildekritiske forbehold, at forholdet mellem Erslev og Fridericia ikke på dette tidspunkt var så nært som det senere blev (de er stadig De's i brevene). Ligeledes er Erslev her klart den yngre mere uerfarne historiker, idet Fridericia allerede disputerede i 1876, mens Erslev endnu ikke havde præsteret sine første videnskabelige arbejder (disputatsen og udgaven af Frederik d. I.s danske registranter var netop under færdiggørelse på dette tidspunkt). Det virker som om Erslev søger at hævde sig lidt eller gøre sig lige med den lidt ældre Fridericia. Det er måske derfor ikke fejlagtigt, at se en vis ungdommelig fremfusen bestemt af dette forhold i brevene.⁶⁰

11.

De ovenfor påpegede svagheder i værket må ses som et resultat af Tandrup's teoretiske grundlag og metode, som jeg herefter skal søge at karakterisere.

56. II p. 305 f og p. 310–12.

57. Jvf. I p. 231–35.

58. I p. 67 ff.

59. I p. 15.

60. Jvf. I p. 188 & p. 206.

I et historiografisk værk kan man lægge vægten flere steder:

1. på personen, personlighedens udvikling, karakter, følelsesliv m.v.
2. på hans videnskabelige udvikling, metodisk-teoretiske opfattelse, og endelig
3. som Tandrup mene, at der er identitet mellem de to synspunkter, idet 1 er det fundamentale, medens 2 er afledet, begrundet i 1.

I stedet for en analyse af Erslevs videnskabelige produktion får vi ham indplaceret i et portrætgalleri (forfatterens eget udtryk) i forholdet til andre personer, hvor forfatteren lægger stor vægt på at portrættere personerne psykologisk. Tandrup's behandling af stoffet bliver herved stærkt personificerende, idet han reducerer de forskellige teoretiske synsmåder til personlige egenskaber hos de respektive historikere.

Dette er i god overensstemmelse med Tandrup's teoretiske grundlag: den subjektive idealisme eller eksistentialismen, hvor der netop lægges overvældende vægt på forskerens personlighed, følelser o.s.v., som et grundvilkår for forskningen. Der er en stærk tendens til at bedømme de forskellige historikeres synspunkter ret abstrakt, i forhold til om de er i overensstemmelse med disse synspunkter.

Synspunktet medfører, at forfatteren enten ikke vil eller ikke kan forstå positivismen som videnskabsteoretisk fundament for forskningen. Positivismen ses udelukkende som en forstødelse og undertrykkelse af jeg'et, der skyldes forskerens angst for sine egne følelser og drømme. Den klassiske positivisme, der her i virkeligheden er tale om, bliver nærmest identificeret med den logiske empirisme, der var dominerende i 1950'erne og 60'erne.

Et slående eksempel på dette forhold er forfatterens sammenligning mellem Erslev og Steenstrup, hvor Tandrup ikke er i stand til at indleve sig i Erslevs position, medens han viser langt større forståelse for Steenstrup's

synspunkter. Forfatteren vil ikke anerkende forskellen mellem Erslevs og Steenstrup's synspunkter som en forskel i erkendelsesposition. Han ser det som resultat af en personlig mangel hos Erslev. Steenstrup's idealisme gøres således til et *positivt* resultat af hans alsidighed og åndfuldhed, mens Erslev's mere knappe og koncise empirisme (levnbetragtningen) – der vel at mærke overvinder nogle af de svagheder, der er i romantikkens historieforskning – er et *negativt* resultat af hans mangel på psykologisk indsigt, åndfuldhed og indlevelse i fortiden.⁶¹

For Erslev er det imidlertid ikke et spørgsmål om at have indlevelsesøve. Som en hel generation af videnskabsmænd i Vesteuropa på dette tidspunkt kan Erslev ikke acceptere indlevelsen som grundlag for erkendelsen. I de kritiske afhandlinger, bl.a. i »Det stockholmske Blodbad« som det er vist, afviser han netop denne fremgangsmåde.

I forbindelse med denne holdning til positivismen er det bemærkelsesværdigt, at der i det ellers omfattende persongalleri, som Tandrup søger at placere Erslev i, mangler én efter anmelderens mening vigtig person, nemlig Harald Høffding. Høffding, der var professor i filosofi ved universitetet, er vigtig af flere grunde. For det første er han ligesom Georg Brandes banebryder for positivismen med et omfattende internationalt forfatter-skab – hvad der i sig selv er bemærkelsesværdigt for en dansk videnskabsmand, og i modsætning til Brandes fastholdt Høffding livet igennem positivismens principper.

For det andet havde Høffding et langt nærmere personligt forhold til Erslev end Brandes, hvad der bl.a. fremgår af Erslev's brevveksling med Høffding. I sin ungdom fulgte Erslev således Høffding's forelæsninger, senere konsulterede han Høffding som sagkyndig m.h.t. filosofiske problemer; f.eks. udbad Erslev sig hans mening om fremstillingen af Thomas Aquinas filosofi i Erslev's »Oversigt over Middelalderens Historie«, ligesom han i 1907, da Erslev søgte at orientere sig i de nye filosofiske strømninger, sendte ham en

61. II p. 100.

kritik af Rickerts synspunkter, skrevet til »Göttingischer gelehrte Anzeigen«. ⁶²

Det er endelig værd at bemærke, at Høffding ikke passer ind i den psykologiske model, hvori Tandrup søger at anbringe Erslev; han ses således som afhængig af de to forbilleder: faderen, Jacob Erslev, og Georg Brandes. ⁶³ Forholdet til Høffding var nemlig udpræget kollegialt. På trods af aldersforskellen på knap 10 år udnævntes de næsten samtidig til professorer, begge var medlemmer af den radikale vælgerforening og tæt på at blive afskediget under forfatningskampen som følge af dette politiske engagement.

Den psykologiske interpretation af de forskellige personer spiller en vigtig rolle i værket, og denne psykologiseren foregår i forbindelse med det stillistiske virkemiddel mestendels at benævne de omhandlede personer ved deres fornavne; derved antydes imidlertid en større intimitet med personerne end der efter anmelderens mening er dækning for. Kan materialet bære de meget vidtgående slutninger, der drages på grundlag heraf? – De mange »vist nok«, »sikkert« og »utvivlsomt« i disse afsnit synes at vidne om at dette ikke er tilfældet.

Et eksempel herpå er skildringen af Erslevs skole- og studentertid. Her foregår den psykologiske analyse mestendels per vikar, idet der ikke foreligger noget materiale til denne periode fra Erslevs side, men derimod en hel del fra Marcus Rubin, bl.a. hans erindringer. ⁶⁴

12.

Tandrups fortolkning af Erslevs liv og forfatterskab foregår gennem to »medier«:

1. et felt af påvirkninger fra forskellige personer på Erslev – portrætgalleriet.
2. forfatterens egen personlighed, erfaringer, følelsesliv m.v.

M.h.t. den første betragtning – at Tandrup tolker og forklarer Erslevs udvikling i grundforskerfasen ud fra hans forhold til forskellige personer, der har påvirket ham – finder anmelderen at denne type forklaringer er for tilfældige og subjektive. Kan man med sikkerhed sige, at netop denne person har påvirket Erslev i en bestemt retning, eller er det snarere et helt teoretisk kompleks, et teoretisk-filosofisk kompleks, som personen er repræsentant for, der har haft betydning for Erslevs udvikling. Giver det eksempelvis mening, at hævde – som Tandrup gør – at det er Julius Lange, der har påvirket Erslev m.h.t. at opfatte historieskrivningen som kunst, når man kan pege på hele den århundredlange tradition for pragmatisk eller kunstnerisk fremstilling repræsenteret ved Paludan-Müller, Ranke, Humboldt m.fl.?

Den stærke betoing af forfatterens eget jeg, hans personlighed og følelser, fører i værket til en indsnævring af de drivkræfter for Erslevs virksomhed, som forfatteren søger. »Følelseslivet« opfattes af Tandrup som noget privat, mens Erslev selv i »Historieskrivning« forstår noget langt bredere hermed. Når han f.eks. anfører Heinrich von Treitschke som et eksempel på følelselivets betydning for historieskrivningen, er de følelser der tales om således nationalfølelse, medens Tandrup overvejende søger Erslevs bevæggrunde og forklaringer i hans »indre udvikling«. ⁶⁵

Når forfatteren efterlyser engagement i Erslevs tidlige historieskrivning, menes der derfor engagement i personschildring; dette finder han ikke er til stede i »Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse«; og dette er også korrekt. Erslev finder det p.g.a. det sparsomme materiale ikke muligt at udtale sig om Dr. Margrethes person, men alligevel er der tale om engagement fra Erslevs side i dette værk, og det er engagement i et opgør med nationalliberalismens chauvinisme og skandinavisme.

Værket er i det hele taget præget af en

62. Brev fra Harald Høffding til Erslev 25/10 1907, Erslevs breve Det kgl. Bibliotek.

63. I p. 255.

64. I p. 81 ff.

65. Jvf. Tandrup's egen reference til Erslevs opfattelse af Treitschke II p. 181 note 5a.

grundlæggende skævhed, idet det i første række er Erslevs historieskrivning, især hans personskildring, der interesserer forfatteren; og det er i forhold til den eventuelle relevans herfor, at den øvrige produktion vurderes. Indholdet i den forskning der, efter forfatterens mening, var så skadelig for Erslevs indre udvikling, er kun behandlet yderst overfladisk af Tandrup. Vi får således ikke spillet sammenhængen mellem forskningen og historieskrivningen igennem i dens virkelige indhold. Hovedvægten er til stadighed på historieskrivningen, medens forskningens skadelige indflydelse på følelselivet blot nævnes.

Den prætentive rolle forfatteren placerer sig selv i medfører at læseren bringes i tvivl om hvad, der egentlig er værkets objekt: Er det Erslev og 1880'erne og -90'erne, eller er det forfatteren selv og hans samtid? – uomtvisteligt er det ihvertfald, at den meget personlige skrivemåde, der ligger til grund for værket, fører en række anakronismer med sig.

Det er således oplagt, at Tandrup's kritik af de resultater undervisningsreformen i 1883 førte med sig, snarere er en polemik mod den metodeundervisning, der i 1950'erne og 60'erne var domineret af nypositivismen eller den logiske empirisme. Tandrup's kritik ser helt bort fra det faktum, at undervisningsreformen i 1883, som Erslev deltog i gennemførelsen af, betød en klar ændring fra en almindelig humanistisk uddannelse, hvoraf historie kun var en lille del, til mere videnskabeligt orienterede enkeltfagsuddannelser, som det kendes i dag med hoved- og bifagsstudier.⁶⁶

13.

Afslutningsvis må det siges, at det er med rette at Tandrup har villet gøre op med myten om Erslev som forstandskold og fantasiløs, men denne bestræbelse har på den anden side ført forfatteren til at vende dette forhold på hovedet. I forhold til den traditionelle opfattelse tages ethvert udsagn, der viser Erslev

som et menneske der oplever, føler eller begejstres – som ethvert menneske vel kan – som et tegn på splittelsen mellem historikeren og historieskriveren i Erslev.⁶⁷ D.v.s. at Tandrup faktisk p.g.a. sin opfattelse af positivismen som en fornægtelse af jeg'et, fastholder myten for historieforskningens vedkommende, men i modsætning hertil også betoner Erslevs historieskrivning, der som følge af det kunstneriske sigte, der ligger heri, må være baseret på følelser.

Tandrup erstatter således myten om det kølige forstandsmenneske med en ny tese om den sjæleligt forkvaklede stræber, der efter et forgæves forsøg på at tage kampen op mod den selvskabte myte, til slut bliver et offer for den følelsesmæssige afstumpning og stræbet. Erslev ofrede »den indre udvikling« for karrieren og måtte bøde herfor.

Med den fremtrædende rolle forfatteren har placeret sig selv i, i værket, forekommer det at hans personlige erfaringer, og det vil bl.a. sige den udvikling der har præget det akademiske miljø i 60'erne og 70'erne, har været bedst egnet til at kaste lys over den krise i europæisk åndsliv, der indtræder umiddelbart før første verdenskrig, og de nyidealistiske strømninger, der dukker op i kølvandet på krisen. Denne personlige interpretation har derimod givet sig uheldige udslag i relation til andre forhold; ikke mindst har forfatterens eksistentielistisk prægede reaktion mod den logiske empirisme medført en total afvisning af positivismen, der blokerer for en forståelse af Erslevs udvikling, især i grundforskerfasen.

Så vist som at tosser i følge et gammelt ordsprog har deres egen logik, har også hver tidsalder sit tankesæt, sine idéstrukturer, og det må være historikerens opgave at afdekke dette tankesæt, denne »logik«. Eksempelvis er det ikke muligt at foretage en meningsfyldt tolkning af de middelalderlige helgen-vitae uden kendskab til det augustinske verdensbillede og den augustinske filosofi. I denne sammenhæng betyder det, at opgaven må være at sætte sig ind i den tankegang, der

66. II p. 58 ff.

67. Jvf. I p. 229.

Bent Egea Kristensen

ligger bag Erslevs kritiske virksomhed, og den hermed forbundne udvikling af hans metodisk-kritiske kompleks.

Det forekommer i denne forbindelse, at Tandrup's (subjektive) metode i for høj grad

har set bort fra den grundlæggende hermeneutiske betragtning, at man forstår fortiden ved at udvide sin egen forståelseshorisont – og ikke kun ved at forstå sig selv!